

LERNA EKMEKÇİOĞLU

1979'da İstanbul'da doğdu. Getronagan Ermeni Lisesi'ni ve Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nü bitirdi. New York Üniversitesi'nde Ortadoğu-İslam Çalışmaları ve Tarih bölümlerinde yaptığı doktorasını 2010'da tamamladı. Michigan Üniversitesi'ndeki Ermeni Çalışmaları Kürsüsü'nde bir yıllık Manoogian Doktora Sonrası Araştırma Bursu'nu aldı. Melissa Bilal ile birlikte, 2006'da yayımlanan *Bir Adalet Feryadı: Osmanlı'dan Türkiye'ye Beş Ermeni Feminist Yazar (1862-1933)* kitabının editörlüğünü yaptı. Şu anda, yine Melissa Bilal ile birlikte, 1860-1960 tarihlerinde, on iki öncü kadının hayatı ve çalışmalarını merceğe alan "Feminism in Armenian: An Interpretive Anthology and Digital Archive" başlıklı bir kitap ve dijital beşeri bilimler projesi üzerine çalışıyor. Ekmekçioğlu, Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde McMillan-Stewart Tarih doçenti ve Kadın ve Cinsiyet Etütleri Programı üyesi.

u s u l g e r e ğ i

Bu kitap, Lerna Ekmekçioğlu'nun 2016'da Stanford University Press tarafından yayımlanan *Recovering Armenia: The Limits of Belonging in Post-Genocide Turkey* başlıklı kitabının çevirisidir.

Ekmekçioğlu, bu kitapta, son bulmuş ve kaybedilmiş I. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasını, işgal altındaki İstanbul'u ve İstanbul'da ve hayatta kalan Ermenileri mercek altına alarak Ermeni milletinin hangi siyasi, ekonomik ve toplumsal adımlarla kendini yeniden inşa etmeye çalıştığını ve bu süreçte toplumsal cinsiyet rollerinin hangi şekillerde yeniden üretildiğini araştırıyor.

Ekmekçioğlu'nun çalışmasının merkezinde ise, dönemin kadın hareketinin önde gelen ismi Hayganuş Mark tarafından 1919-1933 arasında aralıksız olarak yayımlanan ve birçok feministin yazılar kaleme aldığı kadın dergisi *Hay gin* var.

Türkçe yazımda Ömer Asım Aksoy'un *Ana Yazım Kılavuzu* (Epsilon Yay.) temel alındı, Necmiye Alpay'ın *Türkçe Sorunları Kılavuzu*'ndan (Metis Yay.) yardımcı kaynak olarak yararlanıldı.

y a y ı n c ı n ı n n o t u

BİR MİLLETİ DİRİLTMEK

1919-1933

Toplumsal Cinsiyet Ekseninde
Türkiye'de Ermeniliğin Yeniden İnşası

Aras Yayıncılık
İstiklal Caddesi, Hıdivyal Palas 231/Kat 1
34430 Tünel, Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 252 65 18 - 243 06 02
info@arasyayincilik.com
www.arasyayincilik.com
Sertifika No: 10728

ARAS - UQUU 258

Bir Milleti Diriltmek
Lerna Ekmekçioğlu
Recovering Armenia

Çeviri
Serdar Aksoy

Yayıma Hazırlayan
Lora Sarı

Düzeltilen
Seda Ateş

Kapak Tasarımı
Melisa Arsenyan

Kapak Fotoğrafı
Yeranuhi Kevorkyan ile Abraham Der Ğugasyan'ın düğün resmi.
Kelekyan Yetimhanesi, Beyrut, 1928.
(AGBU Nubar Kütüphanesi-Paris Arşivi'nden)

© Aras Yayıncılık, 2021
© Leland Stanford Jr. Üniversitesi Mütevelli Heyeti, 2016
Bütün hakları saklıdır.

ISBN 9786052100905

Baskı ve Cilt
Sena Ofset, 2. Matbaacılar Sitesi 4NB7-9-11 Topkapı-İstanbul
Tel: (0212) 613 38 46 / Sertifika No: 45030

Şubat 2021, İstanbul

BİR MİLLETİ DİRİLTMEK

1919-1933

Toplumsal Cinsiyet Ekseninde
Türkiye’de Ermeniliğın Yeniden İnşası

LERNA EKMEKÇİOĞLU

İNGİLİZCEDEN ÇEVİREN
SERDAR AKSOY

İçindekiler

Önsöz ve Teşekkür.....	9
Giriş: Soykırım Sonrası Türkiye’de Ermeniler ve Toplumsal Cinsiyet	19
BÖLÜM I	
Bir Milletın Yeniden Doğuşu	47
BÖLÜM II	
Feministler Bir Milleti Diriltebilir Mi?.....	91
BÖLÜM III	
1922: İstanbul’dan Büyük Göç.....	131
BÖLÜM IV	
Ehlileştirilmiş Bir Azınlık.....	157
BÖLÜM V	
Ermeni Feminizmi Yeni Türkiye’de Hayatta Kalabilir Mi?.....	197
Sonuç: Tarih Kader Olduğunda	237
Kaynakça.....	244
Dizin	259

*Annem Röne'ye
babam Hagop Murad'a*

Önsöz ve Teşekkür

1996 yazı. Getronagan Lisesi'nden mezun olup Boğaziçi Sosyoloji'ye başlamaya hazırlandığım o kıpır kıpır günler. İlk kez Ermenistan'a gidişim. Türkiye'nin de bizim Ermeni cemaatinin de yeni açılımlarla can bulduğu değişime gebe yıllar. Boğaziçi Folklor Kulübü, Feminist Kadın Çevresi, *Agos*, Aras Yayıncılık, okuldaki antropoloji ve tarih dersleri, Ermeni feminist grubum *Hayuhiner* ve 8 Mart kutlamalarımız, Kürt hareketi, Atina'da değişim öğrencisi olarak geçirilen bir bütün yıl... Hepsinin içinde az çok yoğunlup eğitim denen o mükemmel girdaptan çıktığımda "Ermeni", "kadın" ve "tarih" ekseninde bir şeyler yapmadan yola devam edemeyeceğimi biliyordum. "1915"i katmak istemiyordum, acıdan korkuyordum. Ama 1916'dan sonra basılmış Ermenice neyi okusam geçmiş inkâr edilemiyordu. Kadın denen şeyin toplum denen şeyden ayrı çalışılmayacağını öğrenmiştim ve sonunda kabul etmek zorunda kaldım: Soykırım çalışmalarına girmeden ne kendimi ne içinde büyüdüğüm cemaati ve devleti ne de cemaatle devletin yüzyıllara dayanan etkileşiminin doğurduğu Ermeni ve kadın olma kimliğini anlayabilirdim. Hele ki o kimliği evirmeye, ama bunu yaparken de onu kırıp dökmeye çalışan Ermeni feminizmini anlamam için "1915 ve hemen sonrası" kapalı kutusunu açmam gerekiyordu.

2002'de Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'de Ermeni kadın hareketini çalışmak üzere memleketimden ayrılp ABD'ye geldim. Türkiye'deki Ermenilerin 1915 sonrasındaki yaşantısı daha önce hiç doğru düzgün incelenmediği için neredeyse tamamen muğlak bir alanda çalışıyordum. Felaketzedelerin, faillerce yönetilen bir toprakta kendilerine yeniden hayat kurma çabaları, siyasi ve tarihsel nedenlerle muhtelif tarih yazımlarının radarından kaçmıştı. Ermenilerin, Osmanlı İmparatorluğu Türkiye Cumhuriyeti'ne evrilirken yaşadığı dönüşüme ilişkin temel bir çerçeve anlatı dahi eksikti. Bu boşluk beni ilk başta "büyük resmi" ortaya çıkarmaya itti; zaman alan ve yoğun emek gerektiren bir çabaydı. Ancak ikincil kaynak kıtlığına

rağmen birincil kaynakların bolluğu, işimi şaşırtıcı şekilde kolaylaştırdı. Baştaki merakım ve akademik sahanın zayıflığı, beni Ermenilerin ekseriyetle yaşadığı İstanbul'a ve Ermeniliklerini yaşatabilmek için bilfiil çalışan seçkinlere ve aydınlara odaklanmaya yöneltti.

New York Üniversitesi'ne (NYU) başladığımda başka güçlükler de ortaya çıktı: Ermeni tarihi konusunda hiç uzman yoktu. Fakat sonunda bunun aslında bir lütuf olduğunu anladım, çünkü bu sayede diğer enstitülerdeki uzmanlara başvurmam gerekti. Billhassa, Ermeni tarihi, edebiyatı ve diline ilişkin bitmez tükenmez sorularıma yanıt veren, şimdilerde iyi arkadaşlarım olan, Vartan Matiossian ve Hourig Attarian'a müteşekkirim. Ayrıca, benzer şekilde Ermeni araştırmalarında bana yol gösteren, sorularımı yanıtlayan ve kaynakların yerini bulma konusunda yardımcı olan Ara Sanjian'a teşekkür ederim; bu kitabın merkezindeki *Hay gin* dergisinin Beyrut'ta bulunan Haygazyan Kütüphanesi'ndeki bütün sayılarına ilk olarak (2004'te) onun sayesinde ulaştım. Aram Arkun, Howard Eissenstat, Khachig Tölölyan, Fatma Müge Göçek, Gerard Libaridian, Taner Akçam, Keith Watenpaugh, Rıfat Bali, Irvin Cemil Schick, Abraham D. Krikorian, Matthias Bjørnlund, Bedross Der Matossian, Yiğit Akın, Osman Köker ve Chaghig Chahinian benimle bilgilerini paylaştılar. NYU'daki danışmanlarım Leslie Peirce ve Molly Nolan'ın yanı sıra Cincinnati Üniversitesi'nden Elizabeth Frierson'a bu projeyi birçok açıdan geliştirdikleri için aynı şekilde minnettarım. Bu kitabı ilk olarak, Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde, sosyal bilimler alanında gözlerimi açan, emeklerini asla unutamayacağım hocalarımın rehberliğinde tasarladım. NYU'da ilk önce Ariel Salzman, bilgisi ve desteğiyle bana yol gösterdi. Michigan Üniversitesi'nin Ermeni Çalışmaları Programı'nda geçirdiğim doktora sonrası yıl, araştırmamın daha kapsamlı çıkarımları konusunda durup düşünmek için bana çok kıymetli bir zaman sağladı. Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'ndeki (MIT) meslektaşlarıma ümit edebileceğim en iyi akademik yuvayı sağladıkları için teşekkür ederim. Bu kitabı son haline getirirken, Geneviève McMillan'ın başışıyla MIT'de kurulmuş olan kürsümün sağladığı birçok olanaktan yararlandım.

MIT Tarih Bölümü'nün cömert sponsorluğunda düzenlenen kitap taslağı seminerinde aldığım geribildirimler kitap için ziyadesiyle fayda sağladı. Ronald Suny, Fatma Müge Göçek, Betty Anderson, Molly Nolan ve Elizabeth Wood'a kitabın hemen hemen son şeklini almasına katkı sağlayan tavsiyelerinden dolayı teşekkür ederim. Atina Grossmann'ın yorumları çok değerliydi ve taslağın son şeklini almasına yardımcı oldu.

Kütüphaneciler: Madenataran'dan (Mesrob Maşdots Eski Elyazmaları Enstitüsü, Erivan) Anahit Astoyan ve İstanbul Ermeni Patrikhanesi Ormanyan Kütüphanesi'nden Helda Akyüz'e kaynakların yerinin tespitinde yardımcı oldukları için teşekkür ederim. Anahit ve Helda gibi, NAASR'den (Ulusal Ermeni Çalışmaları ve Araştırmaları Derneği, Belmont, Massachusetts) Marc Mamigonian, Paris'teki AGBU (Ermeni Genel Hayırseverler Birliği) Nubar Kütüphanesi'nden Raymond Kévorkian ve Boris Adjemian ile Ulusal Ermeni Kütüphanesi (Erivan), Yeğişe Çarents Edebiyat ve Sanat Müzesi (Erivan) ve Haygazyan Kütüphanesi'nden (Beyrut) kütüphaneciler, kaynakların bulunması ve dijitalleştirilmesinde çok yardımcı oldular. Araştırma asistanlarım Sinan Çetin, Narek Dshkunyan, Aret Tatlıdil ve Tenzin Dongchung'a da sundukları yardım için teşekkür borçluyum. Ayrıca İstanbul bağlantılarım; Arsen Yarman, Sait Çetinoğlu ve rahmetli Murat Bebiroğlu'na yardımlarından dolayı teşekkür ederim. Bana Ermeni tarihi ve Ermeni feminizmi tarihi hakkında merak aşıl原因an Getronagan lise müdürüm Silva Kuyumcuyan'ın yanı sıra, her ikisi de *Agos*'a katkı sağlamış olan rahmetli Yervant Gobelyan ve rahmetli Sarkis Seropyan'ı her zaman hatırlayacağım.

Bir kısmı aynı zamanda meslektaşım da olan arkadaşlarım çeşitli yönlerden kitabımla ilişkilendi. Düriye Gökçebağ, Diane Baygin, Gonca Sönmez-Poole, Shane Minkin, Başak Tuğ, Abigail Jacobson, Selina Özuzun Doğan, Sarem K. Şeşetyan, Carole Woodall, Talinn Grigor, Johanna Vollhardt, Nora Necessian, Jennifer Dixon, Özgen Felek, Elizabeth Thompson, Zeynep Kezer, Lale Can, Seda Altuğ, Zeynep Kutluata ve tabii ki Areg Danagoulian... Sizlere kocaaman bir teşekkür. Kızlarımın arkadaşlarının aileleri, Montgomery

Sokağı'ndan Wong Ailesi'ne ve St. Stephens Okulu'ndan Bilezikian Ailesi'ne de teşekkürler, kızlarımı birçok kez evlerinde ağırladılar ve ve böylelikle bana bu kitaba odaklanabilmem için biraz daha olanak sağladılar. Boston bölgesindeki yaşlı *Bolsahay*larla (İstanbul/İstanbul'dan Ermeniler) irtibat kurmamı sağlayan, ziyaretlerimde bana eşlik eden ve kendi ailesinin tarihini benimle paylaşan Varteni Mosdıçyan'a da müteşekkirim. Nora Lessersohn, başlık sorunumu geçiştirmedi ve sonunda benim için kitabın İngilizce başlığını buldu! Neda Bebiroğlu, eşi Claude Abivien ve oğulları Sevan'la Daron, benim Avrupa'daki ailem oldular. Varlığın ve Belçika waffle'ları için teşekkürler Neda. Son yirmi yıldır yoldaşım olan Melissa Bilal, doğuş anından en sonuna kadar bu kitapla yaşadı. Bu iş için ortaya koyduğu tüm entelektüel, duygusal ve fiziki yatırımı nasıl geri ödeyeceğimi bilmiyorum. Hep "güzel günler göreceğiz" dedik durduk birbirimize. Bir gün göreceğiz. Başka türlü mü mümkün değil.

Kitabın Türkçeye çevrilmesi sürecinde Ohannes Kılıçdağı ve Düriye Gökçebağ yardımlarını esirgemediler. Aras Yayıncılık'tan Lora Sarı'ya titiz çalışması için minnettarım.

Kitabın tamamını Ermeniceye çeviren Chaghig Chahinian bu süreçte orijinal İngilizce metindeki bazı hataları bulup benimle paylaştı ve onun sayesinde kitabın Türkçesi de bu hatalardan arınmış oldu. Kendisine bu vesileyle tekrar teşekkür ederim.

Ayrıca bu noktada, kitabın İngilizce baskısında yer almayan bir bilgiyi sizlere sunmak istiyorum. Kitap Amerika'da yayımlanıp sosyal medyada paylaşılmaya başlandıktan sonra kapakta gördüğünüz gelin ve damadın akrabalarıyla tanıştım. Değerli meslektaşımın Bedross Der Matossian'ın eşi ve şimdilerde arkadaşım olan Dr. Arpi Siyahian sayesinde, onun da uzaktan akraba olduğu Der Ğugasyan ailesinin üç ferdiyle Eylül 2016'da Erivan'da yüz yüze görüştüm ve bir sözlü tarih çalışması yaptım.¹ Ailenin hikâyesi, Ermenilerin tipik yurtsuzlaştırılma, göç ve yeni kökler salma hikâyelerinden. Tam da

1 Bedross Der Matossian'ın Türkçe olarak yayımlanmış bir çalışması da bulunmakta bkz. *Parçalanmış Devrim Düşleri: Osmanlı İmparatorluğu'nun Devrim Döneminde Hürriyetten Şiddete*, çev. Renan Akman (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016).

bu yüzden ilginç ve bilinmeyi hak ediyor. Her ne kadar ben bu fotoğrafı biraz tesadüfi, biraz da estetik kaygılarla Ermeni Genel Hayırseverler Birliği'nin (Armenian General Benevolent Union/AGBU) arşivinden seçmiş olsam da, bana anlatılan hikâye bu fotoğrafın, merkezine milleti diriltme/çoğaltma projesinde yetimlerin ve evliliklerin önemini alan bu kitabın kapağı için nasıl da uygun olduğunu gösteriyor.

1928'de Beyrut'ta çekilmiş bu fotoğraftaki çift Vanlı. Damat Apraham Der Ğugasyan 1906'da Van'ın Şadakh (Çatak) kazasının Dzidzants (Çılga) köyünde doğdu. Babası papaz Ğugas Der Ğazaryan, yani Der Ğugas'dı.² Gelin Yeranuhi Kevorkyan (asıl soyadı Suruzentz) 1910'da Van'ın Adır köyünde doğdu. Bütün köyde sadece Yeranuhi'nin büyükbabası Kevork Suruzents'in doksan yedi kişilik sülalesi yaşıyordu. Torununun çocuğu Zareh Suruzian'ın anlattığına göre Adır'da otuz altı farklı türde üzüm yetiştirirlerdi. İki ailenin de fertleri Van'dan çıkan son grup arasındaydılar. Akrabaları Seta Ohannessian, bir Irak Ermeni tarihi uzmanı olarak bana Mart 1918'de Van'dan Ermenistan'a doğru yola çıkan bu grubun birtakım yanlış anlaşılmalardan sonucu önce beş ay İran'da kaldığı bilgisini verdi.³ Sonradan, o dönem İngiliz işgali altında olan Irak'ın Bakuba kentine geçtiler. Burada üç bin çadırılık bir çadır kentte Süryani göçmenlerle birlikte 1920 sonuna kadar İngiliz ordusu ve AGBU'nun himayesi altındaydılar. Araplar İngilizlere karşı ayaklanmalar başlattıklarında İngilizler Ermeni grubu Basra'nın kasabası Nahr Umar'a taşıdı. Burada da kaldıkları çadır, kulübe ve yemekler İngilizler tarafından sağlanırken AGBU ve diğer Ermeni kuruluşlar kıyafet ve eğitim gibi diğer ihtiyaçları karşılıyordu. İngilizler, 1921 yazından itibaren gruptaki yaklaşık 850 yetimi Kudüs'e gönderdi. Yeranuhi

---

2 Ğugas Der Ğazaryan (Der Ğugas), *Şadakh'tzi yeretzi* (Erivan: Nayiri, 1997).

3 Seta Dacar Ohanyan, *İraki hay hamaynki 20. tarun* (Erivan: Hayasdani Hanrabedutyun Kidutyunneri Azkayin Akademiya Badmutyan İnstitut, 2016). Bu çalışma 2020'de Arapçaya çevrilerek Bağdat'ta yayımlandı: *El-Iraqiyun-el-Ermen – Qira'a fee Tarikhihim wa Atharihim fee el-garn-el-işrin*, çev. Vahe Hakobyan, inceleme, redaksiyon ve sunum Dr. Jewad Al-Beydhani (Bağdat: Ermeni Ortodoks Episkoposluğu, 2020).

bu yetimlerin arasındaydı, Apraham ise Basra'da demiryollarında iş buldu ve orada kaldı. Babası Der Ğugas da Basra Ermenilerinin papazı oldu.

Kudüs'teki yetimhane karmaydı. Birkaç yıl sonra on dördüne, on beşine basan yani neredeyse yetişkin sayılan kızlar yine AGBU tarafından idare edilen Beyrut'taki Kelekyan Yetimhanesi'ne gönderildi. Yeranuhi'yi de oraya gönderdiler.⁴ Basra ve Bağdat'tan birçok aile oğullarına bu yetimhaneden gelin almak istiyordu.

Yeranuhi ve Apraham'ın kızları Seta Der Ghookasian'ın anlattığına göre yetimhanenin müdürü kızları öyle her isteyene vermiyordu. Apraham'ın babası uzun yıllar boyunca, Van'da, sürgünde, çadır kentlerde, sonra da Basra'da papazlık yapan tanınmış Der Ğugas olduğundan müdür Yeranuhi'yi Apraham'a vermeyi kabul etti. Yeranuhi bu evliliği istedi mi istemedi mi bilmiyoruz. Çocukları da hem saygıdan hem de sürgün yıllarıyla ilgili anılarını deşmek istemediklerinden onlarla konuşurken bu konuları açmamışlar. Çift 15 Temmuz 1928'de Surp Lusavoriç Kilisesi'nde evlendi. Kapaktaki fotoğraf ise gelinin sahipsiz gözükmesini istemeyen yetimhane müdürünün inisiyatifiyle Kelekyan Yetimhanesi'nin bahçesinde çekilmiş. Gelinin arkasındaki kızlar da yetimhaneden. Seta Der Ğugasyan'ın anlattığına göre daha sonra, dedesi Der Ğugas'ın kefaletiyle yirmiyeye yakın Basralı ve Bağdatlı genç Kelekyan Yetimhanesi'nden kızlarla evlenmiş. Bu evlilikler sonucu kurulan aileler de o günden bugüne her zaman birbirine yakın olmuşlar.

Yeranuhi ve Apraham birbiriyle uyumlu ve Basra Ermeni cemaatinin entelektüel, politik, sosyal ve kültürel hayatında aktif bir çiftti. Zepür, Hermine, Sona, Seta, Şoğagat ve Silva adında altı kızları oldu. Apraham hayatı boyunca demiryollarında çalıştı ama asıl meşguliyeti

---

4 Bu yetimhane aslen 1909 Adana Katliamı sonrası Dikran Han Kelekyan'ın finansal katkılarıyla Dört Yol'da kurulmuştu. 1922 baharında Beyrut'a taşınıp Sisvan Yetimhanesi'yle birleşti. Ekim 1932'de kapandı. Vera Sahakyan, "Schools and Orphanages of Dört-Yol/Chork-Marzban," *Armenian Communities of the Northeastern Mediterranean Musa Dagh-Dört-Yol-Kessab*, ed. Richard G. Hovannisian, UCLA Ermeni Tarihi ve Kültürü Serisi 14, (California: Mazda Publishers, 2016), 309-326.

ve tutkusu sahneydi. Aktörlük ve yönetmenlik yapıyordu. Yaklaşık üç bin kişilik Basra Ermeni cemaati içinde otuz ila kırk oyun sahnelledi. Ayrıca sesi de çok güzeldi ve Basra'nın Sayat Nova Korosu'nun şefiydi. Aile neredeyse bütün Basra Ermenileri gibi Taşnaksutyun üyesiydi. Apraham yurtdışında basılan birçok Ermenice yayının Basra'ya ulaşmasını sağlardı. Zepür'ün oğlu Vahe Awanis-Begoian'ın hatırladığına göre Yeranuhi de okumayı çok seven, yumuşak huylu bir büyükanneydi. Kudüs'teki yetimhanede öğrendiği elişleri dillere destandı. Altı kızın ve evin işlerini kendi başına bitirir, romanlar, tarih kitapları okur, bunları torunlarına anlatır, onları da okumaya teşvik ederdi. Ama 1. Dünya Savaşı sırasında başına gelenleri onlarla hiç paylaşmadı, belki de unutmuştu. 1969'a kadar Basra Ermeni Kızıl Haçı'nın başkanlığını yaptı (1960'lı yıllarda Irak'ta yaklaşık altmış bin Ermeni vardı). Apraham 1979'da Basra'da hayata gözlerini yumdu. Yeranuhi 1995'te Bağdat'da öldü ve son isteği üzerine Basra'da kocasının yanına gömüldü. Zepür 2019'da Paris'te öldü. Hermine ve dört oğlu Los Angeles'ta yaşıyor. Sona, Şoğagat, Seta ve Silva ise 2000'lerin başında aileleriyle Irak'tan ayrıldı ve şu anda Münih'te yaşıyorlar.

Der Ğugasyanlar'dan sonra sıra kendi aileme ve bana bu kitabı yazma sürecinde sundukları sonsuz anlayış, yardım ve sevgiye geldi.

Bu kitabı bitirebilmemi annem Röne Ekmekçioğlu ve kayınvalidem Nazen Merdinoğlu'na borçluyum. Çocuk bakımında ve evi çekip çevirmede bize yardımcı olmak için uçaklarla, trenlerle, otobüslerle, otomobillerle ve bazen de apar topar, yollara düştüler. Bana en çok ihtiyacım olan şeyi verdiler: Zaman ve huzur. Üstüne de leziz ve sağlıklı ev yemekleri... Fedakârlıklarına paha biçilemez. Annem kendimi bildim bileli beni hep doğru şekilde yönlendirdi ve sayısız fedakârlıkla mutlu bir çocukluk geçirmemi sağlayarak entelektüel faaliyetlere odaklanabilmeme olanak verdi. Kitabın Türkçe taslağını okuyup Türkçesi mükemmel bir okur olarak içimi rahatlattı. Erkek kardeşim Araks'a sevgi dolu varlığı ve teşviki için teşekkür ederim. Aramıza yeni katılan eşi Elvin ve oğulları Aden uzakta da olsalar bana ilham veren biriciklerim. Eşim Mardiros Merdininian, mümkün

olan her şekilde, bu uzun yolculuğun ortağı oldu, entelektüel merakı ve başarıya yönelik tutkusuyla hevesimi paylaştı. Kızlarımız, Zepure ve Zulal, her şey için büyük bir alkışı hak ediyorlar. Umarım bir gün bu kitapla aralarındaki bağları anlayabilirler.

Babam, Hagop Murad Ekmekçioğlu, bana küçük yaşlarımdan itibaren tarih merakı ve güçlü bir adalet duygusu aşıladı. Biliyorum ki her şeyden önce *onun* kızıyım. Annem ve erkek kardeşim gibi o da Türkiye'deki kaynakların yerinin tespitinde yardımcı oldu, beni doğru insanlara yönlendirdi ve benim gayriresmi araştırma asistanım oldu. Amcam Sarkis Hatspanyan bu kitabın Ermenicesi veya Türkçesi çıkmadan erken yaşta vefat etti. Onun bıraktığı boşluk birçoğumuz için kapanmayacak. Erivan'daki evinde kalıp araştırma yaptığım 2005 yazından beri çalıştığım konuyu biliyordu ve elinden gelen desteği esirgemedi. En azından kitabın İngilizcesini görebildiği için mutluyum.

Felaketzede evlatları olan büyükannelerim ve büyükbabalarım bu kitabın arkasındaki görünmez ve benim için kelimelerle ifade edemeyeceğim anlamlara gelen gölgelerdir: Meryem Evingülü Ekmekçioğlu (1932, Adıyaman-2018, İstanbul), Kevork Ekmekçioğlu (1930, Adıyaman-2010, Köln), Garabet (Ohanyan) Yurtlu (1923, Mersin-1991, Mersin), Sofia Andonyadis Yurtlu (1927, İskenderun-2010, Mersin).

**BİR MİLLETİ
DİRİLTMEK
1918-1935**